

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

А. О. Давиденко
аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЗІ ШКІДЛИВИМИ УМОВАМИ ПРАЦІ

Постановка проблеми. Відповідно до Основного Закону нашої держави, Україна є суверенною, демократичною та, що найголовніше, правовою країною, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Ці постулати визначають основні ідейні засади побудови усіх без виключення відносин в середині держави: вектори та механізми провадження політики у всіх сферах суспільного життя, пріоритети економічної системи, основи роботи органів державної влади тощо. При цьому, подібні відправні начала притаманні будь-яким існуючим у країні правовим відносинам та відповідають загальному уявленню про особливе призначення права. Тобто, мова йде про основу, «наріжний камінь» юридичних явищ на яких останні базуються. Ця теорія знаходить своє доведення у численних правових принципах, окремі з яких є основоположними засадами інституту охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання щодо організації охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці у своїх наукових дослідженнях розглядали: О. Б. Моргулець, О. В. Красноторов, М. В. Мельничук, О. І. Москаль, Г. І. Купалова, Н. І. Сулік, В. Д. Малков, В. А. Рудьков, С. О. Гуткевич, І. О. Щерблікіна, Д. В. Грибова та багато інших. Однак, справедливим буде вказати, що більшість наукових праць були стосувались лише загальних теоретичних аспектів цієї проблематики, однак при цьому комплексного дослідження присвяченого принципам охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці, так проведено і не було.

Саме тому метою статті є: визначити та надати характеристику принципам охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновок, що під принципами охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці необхідно розуміти сукупність об'єктивно існуючих, незмінюваних, абстрактних основоположних начал, що визначають

базові, імперативні засади дії охорони праці в рамках підприємств, установ та організацій де існують шкідливі умови праці, яким мають слідувати усі суб'єкти, що є учасником правовідносин виникнення яких пов'язано із реалізацією вказаного інституту. Розкриваючи безпосередньо зміст принципів, які входять до групи базових засад охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці необхідно вказати, що вони містять в собі вихідні ідеї як загально правового значення, так і галузевого, враховуючи особливості, глибину змісту інституту охорони праці, а також його належність до трудової галузі національної юридичної системи.

Велика кількість принципів охорони праці загалом концентрується на міжнародно правовому рівні. Наприклад, у Міжнародному пакті про економічні, соціальні, культурні права від 16.12.1966 вказується, що держави-учасниці документу визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права. Заходи, на забезпечення декларованого права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини [1]. Крім того, Пакт визнає право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема: винагороду, що забезпечувала б як мінімум усім трудящим: справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю; задовільне існування для них самих та їхніх сімей; умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни; однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації; відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні [1].

На рівні національного законодавства до принципів охорони праці на підприємствах із шкідливими умовами праці можна віднести основоположні засади, що містяться в декількох актах, зокрема, КЗпП. Відповідно до норм даного акту, держава гарантує усім категоріям працівників: вільний вибір виду діяльності; безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів; безплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії; правовий захист від необгрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці; забезпечення права на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу в разі безробіття тощо [2].

Окрім того, в КЗпП зазначається про рівність трудових прав громадян України. Відповідно до цього принципу забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання [2].

Безпосередньо принципи на яких базується інститут охорони праці містяться в титульному законодавчому акті – Законі України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-ХІІ. В зазначеному акті вказується, що державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових

умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням. Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах: пріоритету життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці; підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці; комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля; соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності; адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану; використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству; інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці; забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях; використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва [3].

Отже, на офіційному рівні сьогодні багато норм присвячено висвітленню принципів як трудової галузі в цілому, так і інституту охорони праці зокрема. Нажаль, в чинній нормативно-правовій базі не існує чіткого визначення вихідних засад, які стосуються безпосередньо питання охорони праці на підприємствах із шкідливими умовами праці. Не вироблено на сьогоднішній день ґрунтовної позиції за окресленим вектором і на доктринальному рівні. В більшості випадків вчені оцінюють окремо принципи трудового права або принципи охорони праці.

Говорячи про вихідні засади інституту охорони праці на підприємствах із шкідливими умовами

праці вважаємо доцільним зауважити, що вони в своїй сукупності являють систему різногалузевих принципів, а також принципів правової системи нашої держави в цілому. Тобто, в цій сукупності об'єднано і базові принципи передбачені у Конституції, і окремі принципи трудової галузі права, і вихідні засади охорони праці, а також ідеї цього інституту за напрямом його дії в межах вищевказаної категорії підприємств. Беручи наведений теоретичний висновок за основу, у підсумку наведемо опрацьований нами доктринальний погляд щодо проблематики принципів охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці. На наш погляд, останні складаються з наступних вихідних ідей.

1) Першим базисним принципом охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці є верховенство права. Зазначений принцип передбачено статтею 8 Конституції України де зазначається, що в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права [4]. В Основному Законі держави тлумачення даного терміну не наводиться, однак, дана прогалина долається положеннями Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», в якій встановлено, що принцип верховенства права полягає у тому, що конституційні права і свободи людини та громадянина є безпосередньо діючими, вони визначають зміст та спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя [5]. Також варто відзначити Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004, в якому зазначається, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [6]. У рамках дії інституту охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці верховенство права – це панування права, як ключового регулятора суспільних відносин, які виникають у контексті провадження визначеного інституту.

Тобто, відповідно до зазначеного принципу охорона праці на підприємствах із шкідливими умовами праці відбувається виключно на основі права та відповідно до встановлених ним меж.

2) Наступним принципом загально правового значення, який органічно пов'язано із верховенством правом, виступає принцип законності. З точки зору М.В. Цвіка законність може бути визначена як режим правомірної діяльності органів держави, який знаходить свій вияв у прийнятті правових законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також у їх неухильному додержанні, точному і однаковому виконанні і правильному застосуванні всіма органами держави, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями [7, с. 388]. У Конституції України принцип законності виражено у статті 19 де вказано, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4]. Отже, законність в галузі охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці відповідно до вищевикладеного – це принцип, який встановлює вимогу відповідності діяльності суб'єктів забезпечення та контролю за охороною праці у рамках визначеного виду підприємств нормам законодавства. На відміну від принципу верховенства права, який встановлює панування права в державі взагалі та у досліджуваній сфері суспільних відносин зокрема, законність стосується системи державного управління галуззю охорони праці.

3) Принцип рівності втілюється у загальнотрудовому законодавстві, а саме в нормах, які встановлюють загальнодоступність праці, можливість провадити трудову діяльність будь-кому, незалежно від суб'єктивних ознак. Крім того, витоки зазначеного принципу встановлюються у нормах Конституції України. Так, відповідно до статті 21 усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [4]. В рамках досліджуваного в роботі інституту принцип рівності забезпечує можливість однакової можливості реалізації всіма учасниками правовідносин охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці належних їм прав, незалежно від будь-яких суб'єктивних ознак, на кшталт, раси, статі, кольору шкіри, релігійних вподобань і таке інше.

4) Принцип об'єктивної відповідності загальнодержавній політики. Сутність даного принципу складає той факт, що охорона праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці, незважаючи на свою специфіку повинна в повній

мірі відповідати основним засадам державної політики в галузі охорони праці, які встановлюються на законодавчому рівні.

5) Принцип гуманізму. Термін «гуманізм» виражає сукупність світоглядно-філософських ідей, принципів, категорій, понять, які в контексті національної культури стверджують і захищають ідею самоцінності людини-особистості, її унікальність, її творчо-конструктивну сутність, ідею людинолюбства [8, с. 7]. Проводячи аналогією із досліджуваною сферою охорона праці на підприємствах із шкідливими умовами трудової діяльності повинна відбуватись виключно на основі пріоритету життя і здоров'я працівників, забезпечення їх усіма необхідним для мінімізації впливу шкідливих факторів.

6) Принцип єдності та диференціації. Охорона праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці об'єднує в собі загально-трудова та спеціальні гарантії трудової діяльності працівників, механізм надання їм пільг, захисту від дії негативних факторів виробничого середовища.

Висновок. Завершуючи представлене наукове дослідження слід відмітити, що вказаний вище перелік принципів охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці не претендує на вичерпність, однак на нашу думку, вони досить змістовно відображають характер та зміст відповідної діяльності. А тому, ми переконані, що окреслені у роботі принципи мають бути закріплені на законодавчому рівні, що в свою чергу: по-перше, зробить відповідну діяльність більш прозорою та якісною; по-друге, створить сприятливе поле для проведення подальших наукових досліджень в окресленій сфері.

Література

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: пакт, міжнародний документ від 16.12.1966 // Офіційний веб-портал законодавства України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/card2#Card.
2. Кодекс законів про працю України: закон від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971
3. Про охорону праці: закон від 14.10.1992 № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 49. ст.668.
4. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. ст.2598.
5. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова № 9 Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0009700-96>.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «зако-

нодавство») : від 9 лип. 1998 р. : Справа № 12-рп/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – стор. 59.

7. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.

8. Попадинець Г.О. Український світоглядно-філософський гуманізм як засада розвитку національної правової культури: автореферат / Г.О. Попадинець // Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2007. 21 с.

Анотація

Давиденко А. О. До проблеми визначення принципів охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці. – Стаття.

У статті, на основ аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, визначено та охарактеризовано такі принципи охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці: принцип верховенства права, принцип законності, принцип рівності, принцип об'єктивної відповідності загальнодержавній політиці, принцип гуманізму, принцип єдності та диференціації правового регулювання. Обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення вказаних принципів охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці.

Ключові слова: принципи, охорона праці, верховенство права, законність, шкідливі умови праці, працівники.

Аннотация

Давиденко А. О. К проблеме определения принципов охраны труда на предприятиях с вредными условиями труда. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины, определены и охарактеризованы такие принципы охраны труда на предприятиях с вредными условиями труда: принцип верховенства права, законности, принцип равенства, принцип объективной соответствия общегосударственной политике, принцип гуманизма, принцип единства и дифференциации правового регулирования. Обоснована целесообразность законодательного закрепления указанных принципов охраны труда на предприятиях с вредными условиями труда.

Ключевые слова: принципы, охрана труда, верховенство права, законность, вредные условия труда, работники.

Summary

Davydenko A. O. To the problem of determining the principles of labor protection at enterprises with harmful working conditions. – Article.

The article, based on the analysis of scientific views of scientists and current legislation of Ukraine, identifies and describes the following principles of labor protection in enterprises with harmful working conditions: the rule of law, the rule of law, the principle of equality, the principle of objective compliance with national policy, the principle of humanism; the principle of unity and differentiation of legal regulation. The expediency of legislative consolidation of the principles of labor protection at enterprises with harmful working conditions is substantiated.

Key words: principles, labor protection, rule of law, legality, harmful working conditions, workers.